

Participació política i desigualtat

Judith CASAL i ÀLVAREZ

1. Marc conceptual

1. Resulta necessari com a punt de partida, a partir del qual organitzar aquesta reflexió, definir el criteri organitzatiu en torn del qual acotar l'objecte d'estudi pel que fa a participació política i desigualtat.

D'una banda, cal definir de què parlem quan parlem de participació política.

La Declaració universal dels drets humans recull, en l'article 21,¹ especialment en el primer apartat, el dret a la participació política tal com el projectarem en aquesta anàlisi. És a dir, en què també s'anomena sufragi actiu (dret de vot) i sufragi passiu (dret d'accés als càrrecs públics).

En el plànol internacional, hi ha dos instruments essencials, ratificats per Andorra, que regulen els drets connexos a la participació política. D'una banda el Pacte internacional de drets civils i polítics,² que és un dels dos instruments jurídics que atorga força vinculant a la Declaració universal dels drets humans de les Nacions Unides. D'altra banda, des de la perspectiva regional europea, el Conveni per a la salvaguarda del drets humans i de les llibertats fonamentals³ del Consell d'Europa també enuncia els drets de participació política⁴ i els protegeix mitjançant el Tribunal Europeu de Drets Humans, sota la jurisdicció del qual es troba l'Estat andorrà.

Ja en seu estrictament andorrana, la participació política està regulada en el Títol II de la Constitució del Principat d'Andorra (en endavant, CPA), relatiu als Drets i llibertats i, més concretament, en el Capítol IV, que regula els anomenats Drets polítics dels andorrans. Els capítols III⁵ i IV del Títol II de la nostra Constitució són els que conformen el catàleg dels anomenats Drets fonamentals, és a dir, aquells que gaudeixen de garanties judicials reforçades en benefici de l'assegurament i la protecció del seu exercici.⁶

Des de la perspectiva constitucional, la participació política es desplega mitjançant el dret de sufragi, recollit en l'article 24⁷ CPA, i mitjançant el dret d'accés als càrrecs públics, recollit en l'article 25⁸ CPA. L'altre dret polític reconegut constitucionalment en el Capítol IV és l'article

26º CPA, de creació de partits polítics, un dret que es podria haver subsumit en els altres dos però, tenint en compte la realitat andorrana preconstitucional –mancada de partits polítics–, el legislador va voler fer-lo explícit (tot i que semblaria més propi d'una llei qualificada que del text de la Carta Magna). No obstant, aquest dret de lliure creació de partits polítics no s'abondarà en aquest treball, ja que des del meu punt de vista és un dret derivat del dret fonamental a la participació política.

II. Una vegada delimitat a què ens referim quan parlem de participació política, interessa, en segon terme, identificar i delimitar els col·lectius susceptibles de patir desigualtat en l'exercici del seu dret individual a la participació política, en qualsevol de les dues projeccions del dret de sufragi que hem acotat en l'apartat anterior.

En l'informe de l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Drets Humans *Factors que obstaculitzen la participació política en condicions d'igualtat i mesures per superar aquestes traves*¹⁰ s'identifiquen diversos col·lectius que poden patir desigualtat en l'accés al dret de participació política: dones, estrangers, minories nacionals, pobles indígenes, persones amb discapacitat i, un punt específic per a les organitzacions de la societat civil i els defensors de drets humans (en endavant, DDHH).

Hem de tenir present que l'informe que acabem d'esmentar és d'abast mundial i, per tant, si bé pot servir de paràmetre indicador per tal d'acotar el marc conceptual d'aquest treball, resulta igualment necessari adaptar aquesta guia a la realitat del nostre país. Dels col·lectius vulnerables (per ser susceptibles de patir desigualtat respecte el dret de participació política dels seus individus) que hem assenyalat en el paràgraf anterior, ens centrarem concretament en tres:

- Dones: perquè la discriminació de gènere és la que afecta potencialment un nombre més elevat de persones al món, i també al nostre país, ja que aproximadament la meitat de la població són dones.
- Persones amb discapacitat: perquè l'envelliment de la població i la cronificació de les malalties degeneratives, sumades als altres factors habituals de discapacitat, va incrementant exponencialment el nombre de persones que la pateixen; de forma que la discapacitat és una realitat a tenir en compte.
- Estrangers¹¹ (o residents no nacionals): perquè la realitat del nostre petit país, de fortíssima impregnació de la immigració, fa que l'anàlisi de la participació política prop d'aquest col·lectiu resulti essencial per analitzar la representativitat real del nostre sistema polític.

Per contra, no s'abondarà la situació de les minories nacionals, pobles indígenes o activistes de DDHH perquè no són col·lectius amb contextos ni realitats significatius al nostre país.

2. Participació política i desigualtat a Andorra

En els dos primers apartats, relatius a les dones i a les persones amb discapacitat, ens aproximarem a cada un dels dos col·lectius des de la perspectiva del doble vessant del dret a la participació política dels seus individus, és a dir, des de l'anàlisi del sufragi actiu i del passiu. Pel que fa al col·lectiu dels estrangers, tenint en compte que no tenen reconegut el dret de sufragi a Andorra, la reflexió no seguirà aquest esquema.

2.1. Dones

2.1.1 Sufragi actiu

Les dones andorranes van accedir al dret de sufragi actiu l'any 1970 i al de sufragi passiu, tres anys més tard, el 1973.

Com ha estat habitual arreu, les dones accedeixen al dret de participació política més tard que els homes. A Andorra, el sufragi femení arriba quaranta anys més tard que el sufragi masculí, que s'assoleix l'any 1933.¹²

2.1.2 Sufragi passiu

A escala mundial, l'1 de gener del 2023, dels 193 estats integrants de les Nacions Unides, hi ha 31 països on 34 dones tenen el lloc de cap d'estat¹³ i/o de govern i les dones representen el 22,8% dels membres de gabinets governamentals. Únicament el 26,5% dels escons parlamentaris nacionals estan ocupats per dones. I, de 136 països analitzats, les dones ocupen el 34% de representants en els cossos deliberatius locals.¹⁴

Per al cas específic d'aquest estudi, en primer lloc cal identificar les institucions andorranes subjectes a l'anàlisi de la representació femenina pel que fa a la seva composició. En aquest sentit, es consideren les institucions els càrrecs de les quals es proveeixen a partir de les eleccions generals i comunals. El cas de l'elecció dels membres del govern no prové directament de les eleccions, però el cap de govern (que és qui escull la resta de membres del seu equip), es formalitza al si del Consell General una vegada confeccionat per les eleccions generals (legislatives).

Altrament també, cal definir què entenem per «representació equilibrada». Atinent al que es recull en la *Llei 6/2022, del 31 de març, per a l'aplicació efectiva del dret a la igualtat de tracte i d'oportunitats i a la no-discriminació entre dones i homes*, el seu article 12 defineix que s'entén per «representació equilibrada»: *S'entén per representació equilibrada de dones i homes la situació en què cap sexe no supera el 60% del conjunt de persones que integren el grup en qüestió ni és inferior al 40%, i que ha de tendir a assolir el 50% de persones de cada sexe.*

Havent traslladat les dades pel que fa a les institucions del Principat d'Andorra que acabem d'identificar, en resulta el següent quadre que les sintetitza:

INSTITUCIÓ	COMPOSICIÓ TOTAL	HOMES	DONES	MÀXIM REPRESENTANT ¹⁵	REPRESENTACIÓ EQUILIBRADA
Consell General	28	14	14	Home	Sí
Govern	12	6	6	Home	Sí
Comú de Canillo	10	6	4	Home	Sí
Comú d'Encamp	12	9	3	Dona	No
Comú d'Ordino	10	6	4	Home	Sí
Comú de la Massana	12	7	5	Dona	Sí
Comú d'Andorra la Vella ¹⁶	12	6	6	Home	Sí
Comú de Sant Julià	12	6	6	Home	Sí
Comú d'Escaldes-Engordany	12	7	5	Dona	Sí

Observem que l'única institució que no respecta el principi de representació equilibrada és el Comú d'Encamp.

No obstant aquests resultats, que s'han anat assolint de forma natural, el legislador, conscient del context de discriminació estructural envers les dones, va voler afermar legalment una quota femenina mínima per a la confecció de les llistes electorals en la passada legislatura. La Llei 6/2022, del 31 de març, per a l'aplicació efectiva del dret a la igualtat de tracte i d'oportunitats i a la no-discriminació entre dones i homes, en la disposició final setena va modificar la Llei qualificada del règim electoral i del referèndum afegint-hi un nou article, 15 bis, amb el contingut següent: "**Article 15 bis. Participació equilibrada de dones i homes.** Les candidatures a eleccions generals i a eleccions comunals han de tenir una composició equilibrada de dones i homes, de manera que en el conjunt de la llista les persones candidates de cadascun dels sexes suposin com a mínim el 40%. Quan el nombre de llocs per cobrir sigui inferior a cinc, la proporció de dones i homes ha de procurar el major equilibri numèric possible. A les llistes de persones suplents, s'han d'aplicar les regles anteriors".

2.2- Persones amb discapacitat

2.2.1- Sufragi actiu

El tractament de la discapacitat està experimentant un canvi de paradigma a partir de la Convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat (en endavant CDPD) de les Nacions Unides. Andorra la va ratificar l'any 2014 i també l'ordenament jurídic nacional ha experimentant aquest canvi de paradigma que s'està produint a escala mundial.

L'article 29¹⁷ de la CDPD protegeix el dret a la «Participació en la vida política i pública». Però l'article 12¹⁸ de la CDPD, relatiu a l'«Igual reconeixement com a persona davant la llei», és la font essencial d'aquest canvi de paradigma. En l'apartat número 2, es reconeix la igualtat de condicions pel que fa a la capacitat jurídica de les persones amb discapacitat en relació amb la resta. Això es tradueix jurídicament amb la fi del model de la incapacitació judicial, per transitar a un model de determinació judicial de les mesures de suport. Aquestes han de ser les necessàries per tal que les persones amb discapacitat puguin exercir els seus drets amb la màxima autonomia possible, de forma que no es substitueixi automàticament la seva voluntat en la presa de decisions per la d'un tutor que les prengui en el seu nom. La fi de la incapacitació judicial i de la tutela representativa ha comportat la fi de la restricció en el dret de sufragi actiu que es podia produir en les sentències judicials d'incapacitació.

A Andorra, dues lleis que s'han aprovat en la VIII Legislatura (2019-2023) han incorporat aquest canvi de paradigma a la legislació interna. D'una banda, la Llei 16/2021, del 17 de juny, qualificada de modificació de la Llei qualificada del règim electoral i del referèndum recull en l'exposició de motius que aquesta modificació el que pretén és «reforçar la garantia de l'autonomia de l'exercici del vot per part de les persones amb discapacitat i donar compliment així al Conveni relatiu als drets de les persones amb discapacitat.» De l'altra, la Llei 30/2022, del 21 de juliol, qualificada de la persona i de la família recull en l'exposició de motius: «La novetat més rellevant d'aquesta part¹⁹ de la Llei és l'adequació del dret andorrà als principis rectoris del Conveni de les Nacions Unides relatiu als drets de les persones amb discapacitat, fet a Nova York el 13 de desembre del 2006, el qual, conjuntament amb el seu Protocol, van ser signats i ratificats per l'Estat andorrà en els anys 2007 i 2012 i que van entrar en vigor el 10 d'abril del 2014. El Conveni disposa que els Estats signants han de reconèixer que les persones amb discapacitat tenen capacitat jurídica en igualtat de condicions amb les

altres en tots els aspectes de la vida. La implementació d'aquest principi ha implicat haver de suprimir la incapacitació o modificació judicial de la capacitat, eliminar les mesures que comportaven la substitució de la voluntat de les persones amb discapacitat i oferir a aquestes persones uns suports que garantissin l'exercici dels seus drets en igualtat de condicions».

La Llei 16/2021, del 17 de juny, qualificada de modificació de la llei qualificada del règim electoral i del referèndum va preveure també mesures per garantir l'accessibilitat al vot de les persones amb discapacitat. Aquestes poden demanar l'accés a la informació electoral en igualtat de condicions, de forma que es pot demanar la informació electoral en lletra ampliada, Braille, lectura fàcil, pictogrames, àudio o altres a especificar, així com un aparell per a lectura i auriculars dels QR en els centres de votació per a les persones amb discapacitat visual. D'altra banda, també es pot sol·licitar una persona assistent per garantir l'exercici del vot i sol·licitar transport adaptat per arribar als llocs de votació.

2.2.2- Sufragi passiu

Pel que fa al dret a ser escollit com a representant polític, la legislació andorrana ni prohibeix ni afavoreix (mitjançant un sistema de quotes) la representació política de les persones amb discapacitat.

Pel que fa a la representació política efectiva de les persones amb discapacitat, la manca de dades públiques dificulta obtenir-ne una panoràmica. No obstant, el Ministeri d'Affers Socials m'ha facilitat dues dades rellevants.

El 30 de desembre del 2022, hi havia 1.450 persones amb un grau de discapacitat reconegut per la Conava, que representen un 1,75% del total de la població. Sabem que en l'actualitat només dos persones amb un grau de discapacitat reconeguda per la Comissió Nacional de Valoració de la Discapacitat (Conava) estem avui al capdavant de càrrecs polítics. Una al Consell General i una altra al Comú d'Escaldes-Engordany, ambdues escollides des de les llistes del Partit Socialdemòcrata d'Andorra.

Si considerem un total de 120 càrrecs electes entre Consell General, el Govern i els Comuns, veiem que el percentatge de representació política de les persones amb discapacitat és de l'1,66%. Si en fem una comparativa amb el percentatge total de la població que tenim un grau de discapacitat reconegut oficialment, observem que la representació política de les persones amb discapacitat reconeguda oficialment és aproximadament proporcional a la ràtio poblacional d'aquest col·lectiu (1,75%). No obstant, si ho considerem individualment per institució, veiem que només dues de les nou institucions considerades tenen entre les seves files una persona amb discapacitat reconeguda oficialment.

2.3- Residents no nacionals

En les darreres eleccions generals a Andorra, el 2 d'abril del 2023, 29.958 persones tenien dret al vot. El 30 d'abril, el Departament d'Estadística del Govern comptabilitzava un total de 82.623 habitants a Andorra. Així doncs, aquesta dada suposa que aproximadament un 29% de la població total d'Andorra té dret al sufragi actiu. Si comptabilitzem el vot efectiu de les persones que finalment van acabar exercint el seu dret de sufragi actiu, veiem que la població que ha exercit el dret a vot a Andorra, en les darreres eleccions generals, representa el 25% (24,26%) de la població total del país.

Aquestes dades revelen que la possibilitat de participar políticament, entesa aquesta participació en tant que dret de sufragi actiu/passiu,²⁰ resulta poc representativa de la societat que conformem les persones que vivim a Andorra.

Inferida aquesta conclusió, comparteixo les tesis del Drs. Aja i Moya²¹ quan afirmen

«En un momento en que todos los Estados europeos se proclaman democracias, parece difícil justificar la exclusión de varios millones de inmigrantes que llevan muchos años viviendo en el país, respetando sus leyes y pagando sus impuestos, pero la resistencia se entiende porque el voto es el instrumento de mayor poder para que las personas puedan incidir en las decisiones que afectan a toda la sociedad (...)

(...) El reconocimiento del derecho de los extranjeros se impone desde una perspectiva tanto moral como funcional. Moral porque el extranjero que lleva años viviendo en el país forma parte de la sociedad (aunque se le excluye de la dimensión institucional de la misma) y funcional, porque resulta muy difícil la integración social que propone la ley, ya que sin derecho de voto será siempre un ciudadano de segunda categoría. Segundo, desde el enfoque del principio democrático, el reconocimiento del derecho de voto aumenta la legitimidad de las leyes y de las políticas gubernamentales que, sin la participación de todos los sectores, no representan los diferentes intereses existentes en la sociedad.

La naturalización o adquisición de la nacionalidad ha sido la solución clásica que han dado quienes se oponen al reconocimiento del derecho de sufragio para los extranjeros, pero realmente no sirve como alternativa. Es verdad que la nacionalidad y el derecho de voto de los extranjeros funcionan como una especie de vasos comunicantes, porque la negación del sufragio resulta un problema mayor o menor según el número de extranjeros residentes y por tanto la regulación de la nacionalidad que existe en cada país constituye pues un factor estrechamente conectado con los derechos de los inmigrantes. Si la naturalización es fácil e impulsa la adquisición de la nacionalidad por muchos extranjeros, el sufragio será menos necesario, y lo será más si la vía de la naturalización está muy cerrada.

Pero siendo importante la incidencia de la nacionalidad, no puede considerarse como vía única porque el proceso de naturalización presenta su propia problemática en cada país y en muchos se exige la renuncia a la nacionalidad,²² lo que parece que es un obstáculo especialmente duro para los inmigrantes de primera generación.»

Com a exemple proper de dret comparat, des de la perspectiva de la lliure circulació de persones i de l'equiparació de drets entre els ciutadans de la UE, aquesta organització supranacional ha possibilitat el dret de sufragi del ciutadans europeus en les eleccions locals i al Parlament Europeu del país on resideixin dins el territori UE, tot i que no en siguin nacionals. No obstant, el fet que la UE s'organitzi sota un principi d'atribució competencial, fa que la integració política dels ciutadans europeus no sigui absoluta, des del moment que no poden votar en les eleccions legislatives dels Estats en què resideixen i dels quals no són nacionals.

En el cas andorrà, l'accés a la nacionalitat és més restrictiu que en l'estàndard europeu²³ i, a més de l'emocionalitat negativa d'haver de renunciar a la nacionalitat que ha conformat la identitat pròpia, els ciutadans de la UE han de renunciar als drets d'una nacionalitat que els

dona drets sobre tot el territori de la UE,²⁴ renúncia que esdevé un fre real a l'adquisició de la nacionalitat andorrana.

En el cicle de debats *30 anys de Constitució: Mirant cap al futur*, que el Partit Socialdemòcrata d'Andorra va organitzar en ocasió de la celebració del trentè aniversari de la nostra Constitució, en el debat relatiu al sistema electoral i a la participació, el Dr. Jordi Matas i Dalmases²⁵ afirmava que la ciència política indicava una tendència a explorar el fet de vincular el dret de sufragi a un criteri de residència, en lloc de l'actual criteri de nacionalitat al qual se subjecta.

Des del meu punt de vista, tindria molt més sentit que els ciutadans tinguéssim el dret de sufragi en aquell territori en el qual residim que no en aquell del qual siguem nacionals, ja que cada sistema polític regula les normes per a cada territori en el qual se circumscriu i sembla més lògic que les persones que els habiten siguin les que puguin decidir com n'ordenen la convivència.

3. Conclusions

Pel que fa al col·lectiu de dones, tant el sufragi actiu com el passiu està força ben resolt al nostre país. En un context global d'infrarepresentació política de les dones, al nostre país estem assolint resultats molt bons de representació política femenina, de forma prèvia a més a més a les quotes establertes legalment. No obstant, la incorporació tardana de les dones a l'esfera política, fruit d'un sistema social patriarcal, fa que haguem d'estar molt actius en la tasca de la destrucció dels rols i estereotips de gènere. L'empoderament de les dones i el reequilibri de les tasques de la llar i de cura familiar esdevé un requisit necessari per reequilibrar amb plens efectes la representació política paritària en tots els nivells de decisió, a imatge de la paritat que es dona en la població. Per més que al país es doni una situació general de representació equilibrada pel que fa a la representació política, no se'ns pot escapar el fet que en la legislatura passada vam tenir l'única Síndica general de la història d'Andorra o que mai haguem tingut encara una dona Cap del Govern. La conclusió és que estem en molt bon lloc, però cal seguir treballant.

Pel que fa al col·lectiu de les persones amb discapacitat, en relació amb el sufragi actiu –tant al no impossibilitar el seu dret a votar, com a l'hora de garantir-ne l'accés al vot–, Andorra té un estàndard molt elevat de protecció i garantia del dret en aquest col·lectiu. No obstant, en la protecció de les persones subjectes a una circumstància de vulnerabilitat, sempre cal continuar avançant i, en aquest sentit, comparteixo la demanda de la Federació Andorrana d'Associacions de Persones amb Discapacitat i de la Federació de la Gent Gran d'Andorra sobre la conveniència de regular un sistema de vot electrònic per donar encara més autonomia en l'accessibilitat al vot. Pel que fa al sufragi passiu, cal molta més feina a fer, partint de la base que no existeixen ni tan sols dades objectives. Des de la més absoluta intuïció semblaria que una quota de persones amb discapacitat seria desitjable si volem que els responsables polítics siguin representatius de la nostra realitat social. En una societat en la qual van augmentant les circumstàncies que poden comportar situacions de discapacitat, si volem una societat inclusiva cal que prenguem més consciència, perquè les barreres a les quals ens enfrontem les persones amb discapacitat sovint resten invisibles per a les persones que no les pateixen.

Pel que fa als residents no nacionals, cal que establim mecanismes que millorin la representativitat del nostre sistema de participació política. Personalment crec que en una

societat en què només té dret de sufragi encara no un terç de la població, els representants polítics no tenen la suficient legitimitat moral per desenvolupar la seva tasca sota un criteri de justícia democràtica. Rebaixar les condicions d'accés a la nacionalitat, permetre la doble nacionalitat o permetre el vot dels residents en les eleccions comunals sota criteris de reciprocitat podrien ser eines desitjables per començar a lluitar contra la manca de representativitat política d'una societat molt més plural que la classe política que la representa.

Judith Casal i Àlvarez,
Consellera general i Presidenta del Grup Parlamentari Socialdemòcrata

Notes

1- Article 21

1. Tota persona té dret a participar en el govern del seu país, directament o per mitjà de representants lliurement elegits.
2. Tota persona té dret, en condicions d'igualtat, a accedir a les funcions públiques del seu país.
3. La voluntat del poble és el fonament de l'autoritat de l'Estat; aquesta voluntat ha d'expressar-se mitjançant eleccions autèntiques, que hauran de fer-se periòdicament per sufragi universal i igual i per vot secret o per altre procediment equivalent que garanteixi la llibertat del vot.

2- Article 25

Tots els ciutadans gaudeixen, sense cap distinció de les esmentades a l'article 2 i sense restriccions indegudes, dels següents drets i oportunitats:

- a) De participar en la direcció dels assumptes públics directament o per mitjà de representants elegits lliurement.
- b) De votar i escollir en eleccions periòdiques i autèntiques realitzades per sufragi universal i igual i per votació secreta que garanteixi la lliure expressió de la voluntat dels electors.
- c) De tenir accés, en condicions generals d'igualtat, a les funcions públiques del seu país.

3- En el seu Protocol Adicional.

4- Article 3 Dret a eleccions lliures

Les Altes Parts Contractants es comprometen a organitzar, a intervals raonables, eleccions lliures amb escrutini secret, en condicions que garanteixin la lliure expressió de l'opinió del poble en l'elecció del cos legislatiu.

5- *Dels drets fonamentals de la persona i de les llibertats públiques.*

6- Article 41 CPA

1. Els drets i llibertats reconeguts en els capítols III i IV són tutelats pels tribunals ordinaris per mitjà d'un procediment urgent i preferent regulat per la llei, que, en qualsevol cas, se substanciarà en dues instàncies.
2. La llei crearà un procediment excepcional d'empara davant el Tribunal Constitucional contra els actes dels poders públics que violin el contingut essencial dels drets esmentats en l'apartat anterior, llevat el supòsit previst a l'article 22.

7- Article 24 CPA

Tots els andorrans majors d'edat, en ple ús dels seus drets, gaudeixen del dret de sufragi.

8- Article 25 CPA

Tots els andorrans tenen dret a accedir en condicions d'igualtat a les funcions i als càrrecs públics, amb els requisits que determinin les lleis. L'exercici de càrrecs institucionals queda reservat als andorrans, excepte en el que prevegin aquesta Constitució o els tractats internacionals.

9- Article 26 CPA

Es reconeix als andorrans el dret de lliure creació de partits polítics. El seu funcionament i organització han d'ésser democràtics i les seves actuacions, conformes a la llei. La suspensió de les seves activitats i la seva dissolució hauran de ser efectuades pels òrgans judicials.

10- Consell de Drets Humans, 27è període de sessions, Temes 2 i 3 de l'agenda, Informe anual de l'Alta Comissionada de les Nacions Unides pels Drets Humans i informes de l'Oficina de l'Alt Comissionat i del Secretari General, Promoció i protecció de tots els drets humans, civils, polítics, econòmics, socials i culturals, inclòs el dret al desenvolupament.

11- Entès com l'individu, sigui quina sigui la seva nacionalitat, que no és nacional de l'Estat on resideix.

12- Abans d'aquesta data els homes havien gaudit de diverses formes de vot censitari (focs-casalers, caps de casa). Per ampliar, vegeu *Diplomatari de la Vall d'Andorra Segle XIX*, LÓPEZ, E., & PERUGA, J., Andorra, 1994 i *L'Andorra del segle XIX. De la Nova Reforma a la revolució del 1881* LÓPEZ, E., PERUGA, J., & TUDEL, C. Conselleria d'Educació i Cultura, Andorra la Vella, 1988.

13- Els països amb sistemes basats en la monarquia estan exclosos del recompte de Cap d'Estat.

14- Font ONU dones <https://www.unwomen.org/es/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures>

15- La renúncia de l'anterior Cònsol major electa, la Sra. Conxita Marsol, per presentar-se a les eleccions generals va trencar la representació equilibrada pel que fa al màxim representant al capdavant de la institució.

16- La renúncia de l'anterior Cònsol major electa, la Sra. Conxita Marsol, per presentar-se a les eleccions generals va trencar l'únic cas de representació femenina superior a la masculina.

17- Article 29 Participació en la vida política i pública

Els estats part han de garantir a les persones amb discapacitat els drets polítics i la possibilitat de gaudir-los en igualtat de condicions que les altres i s'han de comprometre a:

a) Assegurar que les persones amb discapacitat puguin participar plenament i efectivament en la vida política i pública en igualtat de condicions amb les altres, directament o a través de representants lliurement elegits, inclosos el dret i la possibilitat de les persones amb discapacitat a votar i a ser elegides, mitjançant:

i) La garantia que els procediments, les instal·lacions i els materials electorals siguin adequats, accessibles i fàcils d'entendre i utilitzar;

ii) La protecció del dret de les persones amb discapacitat a emetre el seu vot en secret en eleccions i referèndum públics sense intimidació, i a presentar-se efectivament com a candidates en les eleccions, a exercir càrrecs i qualsevol funció pública a tots els àmbits de govern, mitjançant l'ús de noves tecnologies i tecnologies de suport quan escaigui;

iii) La garantia de la lliure expressió de la voluntat de les persones amb discapacitat com a electors i, amb aquesta finalitat, quan sigui necessari i a petició d'elles, permetre que una persona de la seva elecció els presti assistència per votar;

b) Promoure activament un entorn en què les persones amb discapacitat puguin participar plenament i efectivament en la direcció dels assumptes públics, sense discriminació i en igualtat de condicions amb les altres, i fomentar la seva participació en els assumptes públics i, entre d'altres;

i) La seva participació en organitzacions i associacions no governamentals relacionades amb la vida pública i política del país, incloses les activitats i l'administració dels partits polítics;

ii) La constitució d'organitzacions de persones amb discapacitat que representin aquestes persones a escala internacional, nacional, regional i local, i la seva incorporació a aquestes organitzacions.

18- Article 12 Igual reconeixement com a persona davant la llei

1. Els estats part reafirmen que les persones amb discapacitat tenen dret a tot arreu al reconeixement de la seva personalitat jurídica.

2. Els estats part reconeixen que les persones amb discapacitat tenen capacitat jurídica en igualtat de condicions amb les altres en tots els aspectes de la vida.

3. Els estats part han d'adoptar les mesures pertinents per proporcionar a les persones amb discapacitat accés al suport que puguin necessitar en l'exercici de la seva capacitat jurídica.

4. Els estats part han d'assegurar que en totes les mesures relatives a l'exercici de la capacitat jurídica es proporcionin salvaguardes adequades i efectives per impedir els abusos de conformitat amb el dret internacional en matèria de drets humans. Aquestes salvaguardes han d'assegurar que les mesures relatives a l'exercici de la capacitat jurídica respectin els drets, la voluntat i les preferències de la persona, que no hi hagi conflicte d'interessos ni influència indeguda, que siguin proporcionals i adaptades a les circumstàncies de la persona, que s'apliquen en el termini més curt possible i que estiguin subjectes a exàmens periòdics fets per una autoritat o un òrgan judicial competent, independent i imparcial. Les salvaguardes han de ser proporcionals al grau en què aquestes mesures afectin els drets i els interessos de les persones.

5. Sense perjudici del que es disposa en aquest article, els estats part han de prendre totes les mesures que siguin pertinents i efectives per garantir el dret de les persones amb discapacitat, en igualtat de condicions amb les altres, a ser propietàries i heretades béns, controlar els seus propis assumptes econòmics i tenir accés en igualtat de condicions a préstecs bancaris, hipoteques i altres modalitats de crèdit financer, i han de vetllar perquè les persones amb discapacitat no siguin privades dels seus béns de manera arbitrària.

19- Del dret de la persona.

20- Parlem estrictament de dret de sufragi, exclouent altres formes de participació política com són els mecanismes de participació ciutadana, la participació en les dinàmiques internes dels partits polítics i, en general, la participació política des del teixit associatiu.

- 21- *El derecho de sufragio de los extranjeros residentes*. AJA, E., & MOYA, D. Institut de Dret Públic. Universitat de Barcelona http://idpbarcelona.net/docs/blog/der_sufragio.pdf
El treball s'emmarca en una línia d'investigació més àmplia sobre *Los extranjeros ante las administraciones públicas*, finançada pel Ministerio de Educación y Ciencia, amb càrrec al projecte SEJ 2005-05368/JURI.
- 22- Com en el cas d'Andorra.
- 23- El Conveni europeu sobre la nacionalitat preveu el dret d'accés a l'adquisició de la nacionalitat després d'un període màxim de 10 anys. <https://rm.coe.int/168007f2df>
- 24- Incomparable en extensió territorial i en influència a l'andorrà, infinitament inferior.
- 25- Catedràtic de Ciència Política i vicerector de la Universitat de Barcelona.